

Sorterria, erbeste

Jon Etxaide hil da, bere azken hamaika urtean isilik eman ondoren. Euskarazko hedabide bakanek garrantzia eman dioten albistearen saminak ez du erdarazkoetan Gipuzkoako muga gainditu. «Ezaguera nuen ordutik ez nuen bizitza maite» esan omen zuen harako hartan *Eguna* astekarikoek berarekin izan zuten elkarrizketan. Are ez maiteago zukeen euskal literaturako argietako bat itzali eta ingurua ilunago geratu dela ohartzeko modurik izan balu.

Gorrotoa lege eta *Joanak joan*, Atxagaren *Obabakoak* etorri aurretik ezinbesteko irakurgai ziren liburuak utzi dizkigu Etxaidek. Irudi luke bi izen horiekin aginduta utzi digula hilobian zer idatzi beharko geniokeen. «Bizi zareten artean gorrotoa duzue lege; zuen ostean etorriko direnek, ostera, 'joanak joan' esango dute, eta izan zaretenik ere ahaztu». *Euskaldunon Egunkaria*-n bildu zituzten Etxaideren iritzien artean, hona haren saminaren norakoaren izpia den bat: «Ezerezean primeran nengoen batere sufritu gabe eta jaioz geroztik sufritu besterik ez dut egin». Beraz, sorterria izan zuen erbeste Jon Etxaidek.

Ahantzura, erbeste

Historiako nahiz historia-kondairetako gertaera eta giroetako eleberririk idazteko joera ez da horretan desagertu, haatik. Patxi Zabaletak *Errolanen harria* izenekoa ekarri digu uda baino lehen, Etxaideri «iraun beharraren katea lege» edo «hemen gatoz berriak» esan nahian bezala.

Leizako abokatu idazleak azkar irakurtzen den eleberrira egin du. Nolabaiteko ipuin luzea, horrela irizten baitio berak liburuan ageri diren beste bi ataletan, zeren, bai, ez da ohikoa irakurleak *Errolanen harria* izeneko horretan idoro ahal duena. Lehenik eta behin, Errolanen gaineko datuak, datu historikoak, sarreran ematen dizkigu Zabale-

tak, zientzia-edo den horrek egiazkotzat frogaturik utzi uste izan ditueni zeintzu lizentzia literario gehitu dizkion ere azaltzen digularik. Eleberriaren ostean Patxi Zabaletak Euskal Herrian Errolanen kariaz sortu diren kontaeren berri ematen digu, modu aski bitxian eman ere, ez baita arruntki egiten dena egileak berak eta liburuan bertan argitzea liburuaren nondik norakoa:

Begirunez eta maitasunez erabili nahi izan dut ipuin hau. Teknika mailan eleberri honetan egiten dudana ez da beste askok nik baino lehen egin duenaren antzekoa baizik. Eleberri honetan, ordea, badaude baita euskal etnologiako ekarpen batzuk ere; alde batetik tokian tokiko azterketa eta bestetik garai hartako ahalbide militarren azterketa. (...) Nola eta non gertatu zen gudaldi hura; nola eta zeinen artean garatu zen; zein izan ziren bere aldez aurreko gertakizunak eta zein ondorioak. Hori dena da eleberri honetan nolabait ukitzen dena.

Galtzaileari historia ematen zaionean, benetako mamilia ukaturik eta garaileen haizeak puztuta ematen zaiola koan idatziriko nobela, Patxi Zabaletarena. Edo iragana ahazteak etxean erbesteraturik bizitzera kondentatzen gaituela uste duen batena.

Beste erbestea

Ez dakit Etxaiderena baino erbeste gogorragoa ote den Andolin Eguzkitzak *Herioren itzalpeetan* izeneko eleberrian kondatzen diguna, hain zuzen ere, 36ko Gudatearen ondorioz Hego Amerikara aldatu beharra izan zutenena. Iritziak iritzi, Santurtzikoak abertzale fededun eta justiziazale eredugarri baten biografia kutsuko eleberria eskaini digu.

Errolanen harria izenekoan legez, Nafarroan gertatutakoak kondatu dizkigu Eguzkitzak, denboraren lainoak eta egia bakarraren garaiko sasiek egia ezkuta dezaten baino lehen. Faxistek kolpea jo zuten Nafarroan, lurjabe handiek mendeku hartzeko baliatu zuten abagunea eta, azkenik, legegaren eta *status quo*-aren aldeko oro, gorri nahiz abertzale, afusilatu, kartzeleratu edo eta erbestera joan eragin.

Historia berridazten

Gure historia berridazten jarraitu behar dugula esan zuen Koldo Izagirrek *Nik ere Germinal! egin gura nuen aldari* eleberriaren aurkezpenean, A. Lertxundiren beste inon esandako hitzak beretzat hartuz.

Ez zen ohikoa izan *Nik ere Germinal! egin gura nuen aldari* horren aurkezpena. Goizean kazetarien aurrean jardun zuen Izagirrek bere lanaren nondik norakoaz azalpenak ematen. Iluntzean, aldiz, Bilboko Alde Zaharreko Likianano liburudendan jardun zuen, han bildu ginenon aurrean Angiolillo, Canovasen gainera justiziaren aizkora eror zedin nahi izan zuen anarkistaren biografia aletzen.

Hunkigarriak izan ziren aurkezpeneko saio biak. Lehenak *Germinal!* hori ez dela huts-hutsik Angiolilloren biografia argi uzteko erabili zuen Pasaiakoak. Izan omen zuen fresko historiko moduko bat idazteko tentazioa ere Izagirrek. Erdia baino gehiago edo aurreratu zuelarik bertan behera utzi zuen hastapenetako asmoa. Ez omen zion ezer esaten ordura arte egindako lanak. Eta askoz ere minberagoa eta bihotzekoagoa den eleberri eder hori sortu du. Bide batez, eta beste behin ere, euskal egoeraren gaineko hausnarketarik sendoenetakoak idazleek egiten dihardute-la erakutsi zigun Koldo Izagirrek.

Angiolilloren biografia modu irakurterraz eta era berean aberats batean emango digula agindu zuen Koldo Izagirrek arratsaldeko mintzaldian, horixe izan baitzen hura, mintzaldia. Gure iragan ahaztuaz edo eta gogotik itxuraldatu eraginaz mintzatu zelarik, gure orainaz jardun zuen, berriro ere euskaldunok, memoria leize sakon argigabea eginik, etxean erbestea bizi dugula erakutsi baitzuen.

Orain

Orain izena ezarri dio Itxaro Bordak bere azken olerki-liburuari eta nik oihu baikorra aditu uste dut hitz bakar horretan. Bihotzean zeraman krokodiloa bulkadaka idatziri-

ko olerki presatuez elikatzen zuen gazte hark denbora nola doan ikasi du. *Orain* aldarri eta deiadar egin ezean ez gaude bizirik. Eta hilek ez digute halakorik barkatuko. Joandakoen mina etorkizun min egiten jakin beharko bagenu bezala. Iraganaren mina dateke oraingo samina, baina samin hori etorkizun hobearen min bilakarazten jakin behar dugula diosku, nolabait, Bordak.

Norberaren amaren heriotzari aurre egin behar izan dugunok hari elektriko batek lotuko gaitu *Orain* honetako parte bati. Ez dakit hori bizi ez dutenek antzemango diotenentz. Berdin duela horrek? Baliteke. Dena dela, olerki liburuetan lantzean behineko txinpartak baino ezin sartu dira eta, horrelakoak ugari ditu irakurleak *Orain* liburuan. Ni neu, honekin geratzen naiz: «Arrotz herrestatzat baldin bagaituzte ere, / hilak ehorzten ditugun lurraldekoak gara». Ez biezagute gure buruaren ezagumena bahi, esan nahi balu legez.

Irakurlearen ahalegin asegarria

Aurrekoan aipatu besterik egin ez nuen Anjel Lertxundiren azkena, *Argizariaren egunak*, bere buruaren ezagumena galtzen —ala beste era batera sakontzen?— diharduen batenak kondatzen dituen. Koldo Izagirreraren liburuak legez, estuasun barik hartu beharrekoa da Lertxundiren hau, orrialdeetan aurrera egin ahala are eta erakargarriago egiten dena, halako moduan egin ere, non baden esan didanik Ifrentzuak saileko hoberena berau dela. Ez naiz horretan sartuko. Laurak irakurtzeko astia hartzen dutenek erabakiko dute. Ahalegina asegarria dela esan, besterik ez.

Anjel Lertxundik literatur ibilbide luzea egin du. Hala bada, argi-harria da euskarazko literatur bidean barrena ausartu nahi lukeen ororentzat. Argi hori lehenik eta behin hizkuntzari erakutsi dion atxikimenduan islatzen da. Une zoragarriak ditu alderdi horretatik azken eleberririk, besteetan baino areagokoak. Lertxundiren diskurtsoa gardena da. Hizkuntzari aurrerabidea bilatzen diona literaturgilea bera ez bada, nork egingo du ba lan hori az-

ken batean. Filologoek? Baina filologoek ez dute hiztun arruntarengan eraginik. Euskararen kasuan behin baino gehiagotan frogatua denez, literaturgileek euron lana miresten nahiz hobesten duten kazetarien bidez iristen dute irakurle arruntagoengan ere eragitea. Eta Anjel Lertxundi ereduak eskaintzen ari zaigu; etenik egin barik. Hizkuntza bera etxeko erbestetik atera guran dihardu.

Zer euskaratu

Literatur lan euskaratuak arkatza hartuta irakurtzen omen ditu Lertxundik, horietan eskaintzen direnak bideginen aurkikuntzak direlako, hain zuzen. Bat nator. Ez dirudi, ostera, irakurleak ahaleginari berea emateko prest ageri direnik. Itzulpenei uzkur zaiela euskal irakurlea, argitaletxe gizon batek esan zidan. Arrisku handiak hartzen omen dira itzulpenekin. Bada, lerro hauen irakurleari arriskutan sartzeko gomendio egiten diot, badabilta eta aspaldion maisu lanak eskaparteetan.

Quim Monzóren *Gauza guztien zergatia* euskaratu du Luis Berrizbeitiak, ttukun eta dotore euskaratu ere. Eta liburuetako atzazalean argitaldariak imintzen dituzten hitzak batzuetan egokiak izaten direnez, eta liburua irakurri, irentsi eta barregura iturri egin dudala esan eta zin egin ostean, *Gauza guztien zergatia* honen aurkezpen fitxako hitz batzuk hona aldatu behar ditut. «*Gauza guztien zergatia* menturaz —dio atzazalekoak—, Quim Monzó idazle kataluniarraren lan ezagunena, askoren ustez katalanera-ko ipuingintzari bere ironia, sotilezia eta umorezko gailurra joarazi diona» da.

Bada, ironia, sotilezia eta umorea, hara hor euskal idazle andana batek narrazio laburretarako, hau da, Quim Monzó maitasunez menderatzen duen horretarako, nahi izango lituzkeen dohainak. Alde horretatik, idazleentzat berandutxo datorren liburu honek «inoiz ez da berandu» delako leloa merezi du. Bestelde, zer eta noiz itzuliko horren gaineko eztabaida berriztatzeko balio dit niri Monzórenak.

Euskaratu beharreko liburuen auziaren harira, Agota Kristof-en *Koaderno Handia* ez dut uste gazteleraz dagoenik. Beraz, frantsesez ez dakien euskaldunak hor du liburu eder bat, euskaraturik izan ezean irakurtzerik izango ez lukeenik. Edo hor dauka eskueran Roth-en *Leviathan*. Alberdanian dago lehena, eta Susan bigarrena, argitaletxeen izena aipatzean horiek erakutsi duten kemena omendu nahi dudalarik.

Ustea dut, bestalde, Ibaizabalen eskutik datozen beste itzulpenek ez dutela, ez, irakurleen aldetik merezi lezaketen harrera. Bat aipatzearen, Graham Greenen *Giza fakto - rea* eskuartean hartu eta irakurtzen hasitakoan damu zaio norberari hori lehenago gazteleraz irakurri izana, hain baitago ttukun, argi eta irakurgarri euskaratua. Bi aipatu beharko banitu, Cesare Pavesearen *Bizitza lanbide* aipatuko nuke. Idazle italiarraren arrastoa sakona da euskal idazleengan. Askok dugu begikoen artean Pavese eta haren olerkietako bat euskara maizen ekarri dena delakoan nago. Haatik, bilduma osoak beharko luke beste harrera bat. Irakurle nagi ohituak apostu egin beharko du. Bestela ezinezko baita itzulpegintzaren arloan normalizazioa ekarriko digun bidean aurrera egitea. Bide hori, nire ustez, unean uneko literatur lanik bikainenak euskaratzea da. Bidearen gehiena, ostera, irakurleek egin beharko dute.

Balizko irakurleei

Balizko irakurle horiei ez diet aipatu gabe pasatzen utzi nahi Harkaitz Canoren azkena den *Bizkarrean tatuaturiko mapak*. Irratirako idatziriko berrogeitaz testu labur dira, guztiak hiri banari buruzkoak. Ozen esan beharrekoa da liburuko testuak «testuak» direla beste ezer baino lehen, eta irratian esan bazituen ere, horixe direla, literatura. Literatura hori argitaratzea aberasgarri ikusten dut nik. Bada, ostera, Harkaitz Cano azkarregi argitaratzen eta, ondorioz, talentua alferrik galtzen ote dabilen dioenik. Batzuek Bilbaoko bakartzat duten egunkarian idazten duen Rojok, izen eta guzti esanda, adibidez. Ez nator bat. Lehendik

zeuden horiek idatzirik eta, argitaratzeak ez dio talentuan murrizketarik eragingo egileari. Auzia beste bat da hemen, nik uste; hain zuzen ere, idazkuntzatik bizi nahi duen eskal idazleak non eta zelan erabili behar duen bere talentua. Edo beste modu batera esanda, Canok eta bestek erakusten duten bokazio sendoak zein etorkizun duen hedabideetatik kanpo geratuz gero.

Azken oharra

Amaitzeko, ohar hauetatik kanpo geratu direnak bai ugariak. Luis Mari Mujikak idatzirik *Ladix Petrirenkoa* leku-ko. Inork gure literaturan bidea bokazioz eta lanez egin badu, berak. Belaunaldien ajeak direla eta bazterrean uzteko joera ditugunak ere hor direla ez ahazteko behintzat, uzaileko bigarren zatiko nire irakurgai nagusia. ♪